

(ö. 1261/1845), Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1302/1884), İhsan Efendi ve son olarak da Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1951) postnişin olmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 221-222; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 229; Bandırmalizâde, *Mir'atü't-turuk*, İstanbul 1306, s. 44 vd.; *Sicill-i Osmânî*, III, 536; *Osmanlı Müellifleri*, I, 83; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 64-65; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 22, 74; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 151; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1965, II, 24; Hamza Güner, *Kütahyalı Divan Şairleri*, Kütahya 1967, s. 141; H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikati*, İstanbul 1984, s. 241-242, 275-277; a.mlf., "Celvetiyye", *DİA*, VII, 274.

CEMAL BAYAK

FENÂİ ALİ EFENDİ TEKKE'Sİ

Üsküdar'da
Pazarbaşı mahallesinde
Celvetî tekkesi.

Şeyh Fenâî Ali Efendi tarafından 1126 (1714) yılında tesis edilen cami-tevhidhâne 1180'de (1766-67) minaresine yıldırım düşmesi sonucunda harap olmuş, durumun o sırada postnişin olan Abdullah Rıfki Efendi tarafından Sultan III. Mustafa'ya bildirilmesi üzerine padişah Dîvân-ı Âlî hâcegânından Tıflî Mehmed Emin Efendi'yi bina emini tayin ederek tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Tekke 1876'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı, Zeynep Kâmil Hastahanesi'nin bânisi Zeynep Hanım tarafından son şekliyle ihya edilmiştir. Bu arada Mehmed Ali Paşa'nın zevcesi Şeminur Hanım ile oğlu Abdülhalim Paşa'nın eşi Vicdan Hanım için hazîresinde gösterişli kabirler yaptırılmıştır. Tekke bu kabirleri kuşatan yaldızlı şebekeden dolayı Yıldızlı Tekke adıyla da tanınır.

Fenâî Ali Efendi'den sonra halifesi Abdullah Rıfki Efendi (ö. 1184/1770), Rıfki Efendi'nin oğlu Mehmed Nazif Efendi (ö. 1207/1792) ve Hattat Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1225/1810) postnişin olmuş, ardından Celvetiyye'nin Hâşimiyye şubesinin merkezi Bandırmalizâde Tekkesi'nin postnişini Şeyh Mehmed Galib Efendi'nin halifesi Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1261/1845) meşihatı devralmıştır. Tekkenin âyin günü çarşamba idi. Derghânın son şeyhi Mehmed Şâkir Efendi'dir (ö. 1951).

Cumhuriyet döneminde cami-tevhidhâne, Fenâî Ali Efendi'nin türbesi ve hazîre dışında kalan tekke bölümleri orta-

dan kalkmış, yakın bir tarihte çevre halının yardımlarıyla onarılan bu yapılar-dan türbenin cepheleri traverten levhalarla kaplanmış, ayrıca hiçbir mimari üslubu olmayan bir cümle kapısı inşa edilmiştir.

Arsanın güneybatı köşesinde Boybeyi sokağı üzerinde yer alan cami-tevhidhâne kare planlı (10,50 × 10,50 m.) bir alanı kaplar. Duvarları moloz taş ve tuğla ile örülmüş, üstleri sıvanmıştır. Kırma çatı halen Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır. Yapının iki girişi vardır. Bunlardan cümle kapısı niteliğinde olan giriş doğu duvarında yer almakta ve avluya açılmaktadır. Dikdörtgen açıklıklı bu kapının yanlarında aynı nitelikte birer pencere görülür. Cümle kapısından önce, yapının doğu duvarı boyunca uzanan zemini yükseltilmiş bir maksûreye geçilir. Üst kattaki mahfilî taşıyan üç adet kare kesitli ahşap sütun ve ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış olan bu maksûrenin kuzey ucunda üst kata çıkan merdiven ve bunun altına yerleştirilmiş ufak bir ardiye yer alır. Mekânın batı duvarı boyunca da buradaki maksûrenin eşi olan diğer bir maksûre uzanmaktadır.

Cami-tevhidhânenin kuzey duvarında daha ziyade tekke sakinlerince kullanıldığı anlaşılan, cümle kapısına nisbetle daha küçük boyutlu ikinci bir kapı bulunmaktadır. Bu kapıdan önce dikdörtgen planlı bir sofaya geçilir. Maksûrelerle aynı derinlikte olan bu sofanın kuzeye (avluya) açılan bir penceresi, doğu ve batı yönlerine açılan birer kapısı, güney yönündeki cami-tevhidhâne harimine açılan bir kapı ile penceresi vardır. Doğudaki kapıdan, yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan dikdörtgen planlı bir mekâna geçilir. İkisi kuzeye, biri harime bakan toplam üç adet pencerenin aydınlattığı bu mekân bir tür meydan odası olsa gerektir. Sofanın batısındaki kapıdan ise yapının kuzeybatı köşesinde bulunan kare planlı minyatür bir sofaya geçilir. Batıya açılan bir pencere ile aydınlanan bu sofadan, yapının batı duvarına yaslanan bir ahşap merdiven hareket etmekte ve üst kattaki kadınlar mahfiline çıkmaktadır.

Harimin güney duvarının ortasında yırım yuvarlak hücreli, sepet kulpu kemerli mihrap yer alır. Yanlarda altı üstlü ikişer pencere açılmıştır. Batı yönündeki zemin kat maksûrelerinin sınırına köşkü soğan kubbe ile taçlandırılmış, basit görünümlü minber yerleştirilmiştir. Zemin kattaki bütün tavanlar pasalarla teş-

kil edilmiş ince uzun dikdörtgenlere tak-sim edilmiş olup "çubuklu" denilen tip-tedir.

Yapının güneydoğu köşesinde dışarı taşan kare bir kaide üzerinde yükselen daire kesitli minare basit bir şerefe ile donatılmış olup kubbe biçiminde küçük bir kâgir külâhla son bulmaktadır.

Cami-tevhidhâne, inşa edildiği dönemde Osmanlı mimari ortamında hâlâ varlığı hissedilen, özellikle ufak çapta mes-cid ve tekkelerde tercih edilen ampir üslubunun izlerini taşımaktadır. Herhangi bir süsleme öğesinin bulunmadığı hareketsiz cephelerde dikdörtgen açıklıklı kapı ve pencereler sıralanmaktadır. İç mekânda da kayda değer mimari ayrıntı ve süsleme yoktur. Sade görünümlü mihrabın içinde kordonlarla tutturulmuş kıvrımlı perde ve kandil motifleri göze çarpar. Minber ahşaptan yapılmış olup basık kemerli kapıları ve köşkünün taçlandırılan soğan kubbesiyle Abdülaziz dönemi eklektizmini oldukça basit bir düzeyde temsil etmektedir.

Fenâî Ali Efendi'nin ahşap sandukasını barındıran türbe kâgir duvarlı ve kırma çatılı olup yaklaşık 6 × 5 m. boyutlarında, köşeleri 45° pahlanmış, dikdörtgen bir plana sahiptir. Bütün açıklıklar yuvarlak kemerlerle geçilmiştir. Giriş doğu duvarında yer alır. Türbe aslında dördü pahlı köşelerde, biri de batı duvarında girişin karşısında olmak üzere toplam beş adet pencere ile donatılmıştır. Güney ve kuzey duvarlarında da pencerelerle aynı boyutlarda kemerli ikişer niş sıralanmaktaydı. Cephelerinin traverten levhaları ile kaplandığı son onarımda bu nişlerden güneye bakanlar pencereye dönüştürülerek yapının dokusunun yanı sıra özgün planına da müdahale edilmiştir.

Fenâî Ali Efendi Tekkesi - Üsküdar / İstanbul

Hazîre türbe ile Boybeyi sokağı arasındaki kesimde uzanmaktadır. Türbenin kuzeyinde de tek tük kabirler mevcuttur. Hazîredeki mezarlar arasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eşi Şeminur Hanım ile gelini Vıcdan Hanım'ın açık türbe karakterindeki mezarları dikkati çeker. Eklektik zevki yansıtan dökümden mâmul bir şebeke ile kuşatılmış olan her iki mezarda, beyaz mermerden çok ince bir işçilikle yontulmuş olan lahitler ve şâhideler devirlerinin karmaşık üslubunu en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Girlandlar, "S" ve "C" kıvrımları, çeşitli türde rozetler, kabartma güller, beyzî ve dairevî madalyonlar, kıvrık dallar, yivli pilasterler ve diğer süsleme unsurları barok, ampir ve rokoko üslûplarının ilginç bir karışımını sergilemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 220-222; a.m.f., *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 229; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 14; Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 12; *Mecmûa-i Cevâmi'*, II, 70-71, nr. 121, 301; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 131-133; 1329 *Sene-i İstanbul Beldesi İhsâiyat Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 21; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 28; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 67, 151-152, 340-350; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 24; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 241-242, 275-277; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 259; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hankâhlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 589; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Dügün Töreni ve Şenlikleri", *TT*, sy. 61 (1989), s. 35, nr. 64.

M. BAHÂ TANMAN

FENÂRÎ, Alâeddin

(ö. 903/1497 [?])

Osmanlı âlimi, kazasker.

Bursa'da doğdu. Asıl adı Alâeddin Ali olup babasının adı Yûsuf Bâlî'dir. İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin torunudur. Küçük yaşta Herat, Semerkant ve Buhara'ya giderek tanınmış hocalardan ders gördü ve bir müddet müderrislik yaptı. Fâtih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının ilk yıllarında Bursa'ya döndü. Devrin önde gelen simalarından Molla Gûrânî'nin tavsiyesi üzerine önce Bursa Manastır, daha sonra Gazi Murad Han Medresesi müderrisliğine getirildi. Müderrislikteki başarısı üzerine Bursa kadılığına tayin edildi (872/1467). Beş yıl bu görevde kaldıktan sonra kazasker oldu ve 881'de (1476-77) bu görevden ayrıldı. II. Bayezid zamanında Rumeli ka-

zaskerliğine getirildi (894/1489), ardından da Anadolu kazaskeri oldu. Daha sonra bu görevinden ayrılarak tasavvufa yöneldi. Zeyniyye tarikatına giren ve Şeyh Hacı Halife'ye intisap eden Fenârî'nin vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Taşköprizâde onun 903 (1497) yılı civarında öldüğünü yazar.

Devrinde fıkıh ve fıkıh usulünden başka kelâm, belâgat ve matematik alanlarındaki bilgisiyle de dikkati çeken Alâeddin Fenârî kadılık görevinin yanı sıra ders de okuturdu. İran kültür muhitinde yetişmiş olması sebebiyle çok sayıda Farsça şiir bilir, kendisi de Gammî mahlasıyla şiir yazardı. Kitap telif etmekten çok talebe okutmayı tercih eden Fenârî'nin kaynaklarda Arap gramerine dair *el-Kâfiye* ile matematiğe dair *et-Tecnîs* adlı esere şerh yazdığı kaydedilmektedir. Onun Bursa kadılığı ve kazaskerlikleri sırasında tasdik ettiği bazı vakfiyeler günümüze ulaşmıştır. Bunlar 874 (1470) tarihli Emîr Sultan vakfıyesi, 878 (1473) tarihli Mahmud Paşa vakfıyesi, 889 (1484) tarihli Molla Gûrânî vakfıyesi, 891 (1486) tarihli Saka Şems vakfıyesi olup her birinde Mevlânâ Ali b. Yûsuf el-Fenârî imzası yer almaktadır. Bu vakfiyelerin ilkinde Bursa kadısı, ikincisinde henüz Anadolu ve Rumeli olarak ikiye ayrılmadığı için kazasker olarak zikredilmiş, üçüncü ve dördüncü vakfiyelerde ise herhangi bir sıfatla anılmamıştır. Onun Fenârî Alisi olarak da tanındığına dair bazı kaynaklarda (Hoca Sâdeddin, II, 515) yer alan bilgiler doğru değildir (Repp, s. 22-25). Cizye muhasebesiyle ilgili 895 (1490) tarihli bir hüccette adına rastlanan Rumeli Kazaskeri Alâeddin'in de Alâeddin Fenârî olduğu tahmin edilebilir.

Oğullarından Muhyiddin Mehmed Şah Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş, Muhyiddin Çelebi ise şeyhülislâm olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 42, 103; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 181-185, 210-211, 241-242; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 199-204; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 515; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 278-279; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 18-19; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 139-140; *Sicill-i Osmani*, III, 487-488; *Osmanlı Müellifleri*, I, 354-355; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 264; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), V, 34; R. C. Repp, *The Müfti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 21-25, 172, 263-265; Ömer L. Barkan, "894 Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilâncoları", *TTK Belgeler*, I/1 (1964), s. 55; Kâmûsü'l-a'lâm, V, 3437; J. R. Walsh, "Fenârîzâde", *Eİ²* (İng.), II, 879.

HAMDİ DÖNDÜREN

FENÂRÎ, Hasan Çelebi

(bk. HASAN ÇELEBİ, Fenârî).

FENÂRÎ, Molla

(bk. MOLLA FENÂRÎ).

FENÂRÎ İSÂ CAMİİ

İstanbul'da
XV. yüzyıl sonlarında
camiye çevrilen eski bir
Bizans kilisesi.

Fatih ile Çapa semtleri arasındaki Yenibahçe vadisinde Vatan caddesi kenarında bulunmaktadır. Geç Roma çağına ait bir mezarlık arazisi üzerinde, İmparator VI. Leon döneminde donanma kumandanı Konstantinos Lips tarafından kurulan manastırın kilisesi olarak inşa edilmiştir. Manastır Moni tu Libos olarak adlandırılmış ve imparatorun da katıldığı açılış töreni 907 Haziranında yapılmıştır. XIX. yüzyılda İstanbul'un Bizans dönemi eski eserleri üzerinde çalışma yapanlar, bu manastırın Fâtih Camii yerinde olan On iki Havâri (Hagioi Apostoloi) Kilisesi'ne yakın olduğunu göz önünde tutarak, Fâtih Külliyesi'nin dârüşşifâsının sonraları Demirciler Mescidi olarak adlandırılan mescidinin Libos (Lips) Manastır kiliselerinin kalıntısı olduğunu sanmışlardır. Türk araştırmacıları tarafından da benimsenen bu görüşün doğru olmadığı ve Libos Manastır ile kilisesinin Fenârî İsâ Camii ile aynı yapı olduğu anlaşılmıştır. Kilise Hz. Meryem'e (Theotokos) sunulmuştu. Binanın dışın-

Fenârî İsâ Camii - Fatih / İstanbul

